

Dichter René De Clercq als flamingant

Ontwikkeling naar het activisme tijdens het eerste oorlogsjaar

Koen HULPIAU

In een eerste artikel beschreven we de bewustwording van René De Clercq als flamingant tijdens zijn studentenjaren en als jong leraar te Gent vóór de Eerste Wereldoorlog. We besteden nu aandacht aan zijn verdere evolutie tijdens het eerste oorlogsjaar.

Redactielid van De Vlaamsche Stem

Na de inval van de Duitsers op 4 augustus 1914 wijkt De Clercq, zoals zovele anderen, naar Nederland uit. Na een oponthoud van enkele maanden in Baarn vestigt hij zich in het voorjaar met zijn gezin te Bussum. Intussen is hij op 1 december 1914 leraar geworden in de voor kinderen van vluchtelingen opgerichte Belgische School te Amsterdam.

Bij de stichting van *De Vlaamsche Stem* wordt hij opgenomen in de redactie van dit door Vlamingen uitgegeven dagblad¹. Gabriël Opdebeek, eveneens redactielid, verheugt zich over zijn medewerking en besteedt in vier artikelen uitvoerig aandacht aan de dichter en zijn werk².

Reeds in het eerste nummer, op 1 februari 1915, zet De Clercq zich resoluut achter de opzet³. Voor hem is het blad „de tolk van het Belgisch voelend Vlaanderen”. Bovendien is ook „godsvrede” voor hem geen ijdel woord. Hij is ervan overtuigd dat Vlamingen en Walen, verzoend door „de gemeenzame strijd in de loopgraven”, slechts ‘één’ doel hebben: „de indringeling te weren uit het goede oude huis der vrijheid”. Zijn royalisme drukt hij uit in *Een lied van trouw*, „eerbiedig opgedragen aan hunne Majesteiten Koning Albert en Koningin Elisabeth van België”. De tekst wordt naar de koning opgestuurd en wordt met een dankwoord van de vorst erbij op 2 februari in het blad gedrukt.

1. Over ontstaan, strekking en redactie van het blad: L. Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*, Leuven 1974, 114-116.

2. *De Vlaamsche Stem*, 19, 20, 21 en 22 februari 1915.

3. Waarom en waarheen?

De rel met Streuvels

De Clercq schrijft tijdens de volgende weken vooral artikelen. Ze maken weinig indruk. De stimulerende oproep van Frans Van Cauwelaert tot de Vlaamse letterkundigen dat ze „de stilte [zouden] breken waarin ze zitten opgesloten” en waarbij ook De Clercq wordt genoemd, had voorsnog weinig effect⁴. Op 21 maart echter gooit De Clercq, enigszins buiten zijn wil, een kei in de kikkerpoel met zijn gedicht *Onder den helm*⁵.

We mogen het gedicht niet los zien van de spanning die is ontstaan tussen *De Vlaamsche Stem* en *De Vlaamsche Post* van de Duitsgezinde groep Jong Vlaanderen te Gent, waarin Stijn Streuvels fragmenten uit zijn oorlogsdagboek laat verschijnen⁶. De Clercq, die de anti-Duitse gevoelens van zijn redactie deelt, geeft in emotionele verzen uiting aan zijn afkeer voor wie sympathiseert met de invaller :

Heeten de beulen broeders,
Wordt er een zwaard betrouwd,
Eer nog de tranen der moeders
Eer nog de lijken koud ?
Geen vriendschap, geen vriendschap,
Geen vriendschap onder den helm !
Wie met hen hand in hand kan staan
Is in het hart een schelm.⁷

Nadat eerst A. Deswarte⁸ en daarna H. Robbers⁹ de verzen hebben gebruikt om Streuvels de mantel uit te vegen, gelooft deze laatste dat het gedicht inderdaad tegen hem is gericht¹⁰. Ten onrechte ! Er is van de kant van De Clercq geen enkele aanduiding dat *Onder den helm* tegen wie ook persoonlijk geschreven zou zijn. Integendeel. Het valt te betreuren dat een door hem geschreven protest tegen het misbruik van Robbers niet in de pers kwam¹¹. Hij heeft het daarin over de „uiterst ongelukkig gekozen titel” van de bijdrage van Robbers en schrijft verder : „Om der waarheid wille

4. *De Vlaamsche Stem*, 07.02.15. Hierover ook : H. Elias, *Vijftiëntig jaar Vlaamse Beweging 1914-1939*, I, Antwerpen 1969, 33.

5. Het gedicht wordt opgenomen in de bundel *De zware kroon*, Bussum 1915, 29-30.

6. Hierover : L. Wils, *Flamenpolitik*, 15-17 en H. Elias, 32-34.

7. Vooral de tweede helft van de strofe, die driemaal wordt herhaald als keertijm, prent zich in het geheugen, waardoor het zesde vers vaak verkeerdelijk als titel wordt geciteerd.

8. *De Vlaamsche Stem*, 26.03.15. Deswarte is hoofdredacteur.

9. *De Nieuwe Amsterdammer*, 10.04.15. Op de eerste pagina wordt erg tendentius aangekondigd : René de Clercq en Herman Robbers over Stijn Streuvels. Op de derde pagina volgt onder de titel *Streuvels* een stuk dat alleen door H. Robbers is ondertekend, maar waarin deze wel gebruik maakt van het gedicht van De Clercq.

10. Hij beklagt er zich over in een brief aan Emmanuel De Bom, 07.06.15, AMVC.

11. Eigenhandig geschreven tekst van De Clercq in het AMVC.

houd ik er aan te verklaren dat mijn stuk niet gericht was tegen Stijn Streuvels". Aan het adres van Robbers volgt nog : „Ik hoop dat de heer Robbers door waardeerbaar doch al te voorbarig ijveren, zijn vrienden voortaan niet noodloos aan opspraak zal blootstellen". Streuvels, die vanouds al erg kitelorig was voor opmerkingen van De Clercq, is in elk geval blijven geloven dat het gedicht tegen hem was gericht en in monografieën over hem heeft men het ook steeds zo voorgesteld.

De Clercq heeft intussen kennelijk wel de inspiratie weergevonden. In *De Vlaamsche Stem* volgen een reeks Belgisch-nationalistische, royalistische en scherp anti-Duitse gedichten : *Aan Koning Albert, Aan Koningin Elisabeth, Belgisch Volkslied, De raven, De specht, De jonkers* e.a.

Verbreking van de godsvrede

In zijn artikelen heeft De Clercq zich tot eind juni nauwelijks aan enige polemiek gewaagd¹². Maar op 26 juni, precies de dag waarop *L'Echo Belge* met een scherpe aanval tegen de flaminganten eveneens de godsvrede breekt¹³, schrijft hij een agressief stuk : *Wat gezegd moet*. Na Deswarte protesteert ook hij tegen franskiljonse en wallingantische drijfverijen en hij bestrijdt de voorstelling van Maeterlinck en consorten, als zou deze oorlog een strijd zijn tussen Latijnen en Germanen¹⁴. De Clercq trekt de (voor die tijd typische) wat voortvarende conclusie : „Nu weten we 't : de wereld moet verlatiniseerd, Vlaanderen verfranscht". Hij meent bovendien : „waar de voorstanders der Vlaamsche zaak tot voorzichtigheid worden aangemaand, mag den ultrafranschgezinden een vriendelijke berisping niet onthouden worden".

Op die manier draagt De Clercq bij tot de toenemende radicalisering, die vooral duidelijk wordt met de publikatie eind juni van de berucht geworden artikelen van Deswarte¹⁵. Zijn evolutie naar het activisme, die hiermee een aanvang heeft genomen, is echter niet enkel het gevolg van de overprikkeling door anti-Vlaamse perscommentaren. Er is ook niet te miskennen beïnvloeding in het spel.

Op 25 juni lezen we in *De Vlaamsche Post* van de hand van Rietjens een vleiend artikel over De Clercq. Het besluit met De Clercqs eigen gedicht *Wat doen wij voor u, arm Dietsch?*¹⁶. Het is een uitdaging maar ook een

12. Er is enkel zijn artikel Germanen, *De Vlaamsche Stem*, 03.04.15, waarin hij reageert tegen het odium dat sommigen ongenueanceerd verbinden aan die term. Ook de Vlamingen zijn immers Germanen ; zij bewijzen hun offervaardigheid aan het front.

13. Hierover : L. Wils, *Flamenpolitik*, 119.

14. Voor een bredere context : L. Wils, *o.c.*, 19-22.

15. L. Wils, *o.c.*, 119.

16. Daarover in ons vorig artikel : Dichter René De Clercq als flamingant, *Wetenschappelijke Tijdingen*, 41, 4 (1982), kol. 223.

teken dat de Gentse groep Jong Vlaanderen de dichter bewerkt¹⁷. Ondanks het verzoek van zijn superieur, minister Poulet, elke polemiek te staken¹⁸, laat De Clercq nog zijn artikel *Ons Dietsch* verschijnen. Hij speelt dus in op de uitdaging van Rietjens en neemt het op tegen de fransdolle „verdachtmakers” die opzettelijk „Dietsch” als „Duitsch” lezen. Hij stelt nu op zijn beurt dat het Frans uit Vlaanderen moet worden gebannen¹⁹.

De Clercq is nu goed en wel in de strijd gemengd en komt voor het eerst op de voorgrond door zijn optreden tijdens de 11 juli-viering te Bussum, een gebeuren met grote weerklank²⁰. De manifestatie wordt op touw gezet door de redactie van *De Vlaamsche Stem* in samenwerking met de Groot-Nederlandsgezinde studentenafdeling van het ANV-Utrecht. Deswarthe houdt een rede waarin de Groot-Nederlandse gedachte sterk op de voorgrond komt²¹. Ook De Clercq voert het woord en brengt hulde aan koningin Wilhelmina en aan koning Albert. Hij beklaaft er zich over dat de Vlaamse strijd in het verleden niet door meer radicalisme werd gedreven. Hij pleit voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit dadelijk na de oorlog. Uit zijn rede blijkt de wil om pas na de oorlog de strijd te hervatten²². De twee sprekers ondertekenen bij die gelegenheid het bekend geworden telegram aan de koning waarin om een geruststellend woord wordt gevraagd voor de Vlamingen. De afzenders worden in een antwoord uit De Panne bedankt voor hun „sentiments de dévouement”. Maar het verzoek „qu’ils n’aient d’autre but ni d’autre souci que la libération du territoire” vertaalt De Clercq ontgoocheld als „Vlamingen, vecht en zwijgt!”²³.

17. Vertegenwoordigers ervan zijn immers reeds een paar keer in Nederland geweest. Daarover: L. Wils, *Flamenpolitik*, 119. *De Vlaamsche Post*, 03.07.15, neemt ook het jongste artikel van De Clercq over onder de titel: Wat René De Clercq zeggen moest. Flatterend en compromitterend tegelijk!

18. L. Wils, *o.c.*, 120. Poulet was minister van Kunsten en Wetenschappen en verbleef als vertegenwoordiger van de Belgische regering in Den Haag.

19. *De Vlaamsche Stem*, 02.07.15.

20. H. Elias, 35-36; A. W. Willemsen, *Het Vlaams-nationalisme*, Utrecht 1969, 37; L. Wils, *Flamenpolitik*, 121-122.

21. *De Toorts*, 2, 27 (14.07.17) 10 herinnert aan zijn woorden als „de vonk die het Groot-Nederlandsch vuur in hellen gloed zou doen oplaaien”.

22. Uitvoerig verslag in de *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 12.07.15.

23. R. De Clercq, Havere tegen Vlaanderen, *Dietsche Stemmen*, 1, 2 (december 1915) 102. Inderdaad schreef de koning op 13 juli aan minister de Broqueville: „J’ai reçu un télégramme flamand d’Utrecht dont je joins le texte. Il m’a indigné et je n’y ai pas répondu. Il est arrivé après un télégramme français. Devant cette insistance, il m’a paru qu’il serait utile de répondre en leur imposant une leçon.” M. R. Thielemans en E. Vandewoude, *Le Roi Albert au travers de ses lettres inédites 1882-1916*, Brussel 1982, 591.

De Clercq en de zwenking in De Vlaamsche Stem

Aan het 11 juli-feestnummer van *De Vlaamsche Stem* werken behalve een paar vaste redacteuren ook mee : Fr. Van Cauwelaert, K. Van den Oever, L. du Castillon, dr. A. Van de Perre, L. Van Puyvelde, Leo Meert, F. De Pillecijn. De samenhang die men daaruit zou kunnen afleiden, is op dat moment reeds in grote mate louter schijn. De strijd om het blad is achter de schermen reeds enige tijd aan de gang. Daarin wordt De Clercq geleidelijk aan verder naar voren geschoven²⁴.

Gerretson, die goed thuis is in de Groot-Nederlandse kring te Utrecht en *De Vlaamsche Stem* financieel onder controle heeft, wil ook de inhoud van het blad naar zijn zin richten door Deswarte te beïnvloeden en door Anton Jacob als *zijn* man aan de redactie toe te voegen²⁵. Verder wordt gedacht aan de nog onbekende Filip De Pillecijn als toekomstig redacteur²⁶. Als op 4 juli door Deswarte een vergadering wordt bijeengeroepen om over de strekking van het blad te beraadslagen, treedt naast Jacob plotseling De Clercq mee op²⁷. Ze staan tegenover de andere redacteuren die zich rond Van Cauwelaert hebben geschaard. Deswarte twijfelt. Hij wordt kennelijk nog bewerkt door De Clercq²⁸, die op zijn beurt nu duidelijk in de greep van Gerretson zit²⁹. Jacob voert het woord, terwijl De Clercq hem emotioneel bijvalt³⁰.

24. De feiten zijn grotendeels bekend uit : L. Wils, *Flamenpolitiek*, 116-126 en R. M. Steyaert, Enkele gegevens in verband met de koerswijziging van het dagblad *De Vlaamsche Stem*, in : *De Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog. Mededelingen van het colloquium ingericht te Leuven op 15 en 16 november 1974*, Leuven 1974, 121-127. Wij schenken vooral aandacht aan de rol van De Clercq.

25. Over de precieze rol van Gerretson als vertrouwensman van de Duitsers en over het gebruik dat deze laatsten voor eigen doeleinden maakten niet alleen van de Vlaamse maar ook van de Groot-Nederlandse Beweging : L. Wils, *De Grootnederlandse Beweging 1914-1944. Ontstaan, wezen en gevolgen*, in : *Acta. Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945. Brussel 10-12.12.1980*, Gent 1982, 415-450. Over de inbreng van Duits geld in *De Vlaamsche Stem* : L. Buning, *De Vlaamsche Stem en De Vlaamsche Post, Wetenschappelijke Tijdingen*, 34, 2 (1975) kol. 83.

26. R. M. Steyaert, 123.

27. De wending in *De Vlaamsche Stem* wordt door Van Cauwelaert uit de doeken gedaan in drie bijdragen in *Vrij België*, 14 en 28 januari en 4 februari 1916 onder de titel : Een pamflet van den heer R. de Clercq. Ze zijn bedoeld als repliek op : Havere tegen Vlaanderen, *Dietsche Stemmen*, 1, 2 (december 1915) 97-119 en 1, 3 en 4 (januari-februari 1916) 199-209, waarin de dichter het relaas geeft van zijn afstelling en impliciet Van Cauwelaert mee de schuld daarvoor geeft.

28. Dat blijkt o.m. uit een brief van Jacob aan De Pillecijn op 14.07.15 : R. M. Steyaert, 125.

29. Dat is ook de indruk van Van Cauwelaert, die op 11.02.16 in *Vrij België* schrijft over „de groep, welke den heer De Clercq heeft ingepalmd en als instrument weten te gebruiken”, en van Hoste jr., die op 14.04.16 in hetzelfde blad schrijft dat hij zich „toen die spijtige voorvallen gebeurden, niet tegenover den dichter bevond, maar tegenover zijn schaduw, of beter : tegenover een opgewonden instrument”.

30. *Ibid.*

Tijdens een volgende vergadering, op 16 juli, staan de twee kampen nog scherper tegenover elkaar als het erom gaat het manifest van Van Cauwelaert te ondertekenen, waartoe op 4 juli was besloten. Jacob en De Clercq weigeren; Deswarte tekent en sluit zich meteen aan bij de gematigde groep.

Van Cauwelaert is er nu van overtuigd dat hij *De Vlaamsche Stem* inhoudelijk onder controle heeft en hoopt De Clercq, met wie hij steeds goede contacten heeft gehad, nog naar zich toe te halen. De dichter is volgens hem gevangen in de „wierooknarcose” van een paar vrienden die hem voor hun wagen willen spannen³¹. Hij brengt in een brief over vertaalwerk ook de zaak van *De Vlaamsche Stem* ter sprake. Hij spooft de dichter aan tot voorzichtigheid en waarschuwt hem tegelijk tegen „gevaarlijke vrienden of de onverantwoordelijke aanvallen van Franschgezinde schrijvelaars”³². De Clercq slaagt er echter niet in de „Franschgezinde schrijvelaars” in dezelfde mate te relativieren als Van Cauwelaert dat doet. Anderzijds wordt uit het antwoord van de dichter gauw duidelijk dat hij nadrukkelijker op zijn standpunt staat dan Van Cauwelaert vermoedt: „U voelt echter, beter dan wie ook, dat er fel gestreden moet voor Vrij Vlaanderen in Vrij België, tegen den Duitscher, vijand van onzen grond, tegen het Franschillionisme, vijand van onze taal”. De Clercq neemt zich voor dat te doen „in alle eerlijkheid en trouw, met moed en omzichtigheid”. Maar naïef meent hij: „Het oordeel der buitenwereld is niet te vrezen voor wie zijn diepste gevoelens tot richtsnoer neemt”³³. De Clercq is zonder twijfel eerlijk en te goeder trouw. Het zal ook gauw blijken dat het hem niet aan moed ontbreekt. Maar het is zeker dat de beïnvloeding door Gerretson en de groep Jong Vlaanderen hem tot zijn onwrikbaar standpunt hebben gebracht. De Groot-Nederlander heeft hem daarbij vast niet ingelicht over zijn eigen rol als Duits contactman en over de oorsprong van de gelden waarmee *De Vlaamsche Stem* werd gesteund³⁴.

Nadat Van Cauwelaert met Gerretson op 16 augustus niet tot eensgezindheid is kunnen komen en deze laatste het blad definitief naar zich toe heeft getrokken, treden per 17 augustus Jacob en De Clercq op als hoofdredacteurs van *De Vlaamsche Stem*³⁵. Van De Pillecijn is nu geen spraak meer.

De naam van De Clercq fungeert vooral als vlag voor het blad. Zijn bijdrage als hoofdredacteur is zeker niet aanzienlijk. Ze beperkt zich tot

31. *Vrij België*, 11.02.16.

32. Brief Van Cauwelaert - De Clercq, 30.07.15, archief Van Cauwelaert (voortaan afgekort: AVC).

33. Brief De Clercq-Van Cauwelaert, 07.08.15, AVC.

34. L. Wils gaat er ook van uit dat Gerretson de oorsprong van het geld heeft verzwegen voor zijn medewerkers: De Grootnederlandse Beweging, 427-428. Dat blijkt ook uit de houding en de getuigenissen van De Clercq in die tijd.

35. L. Wils, *Flamenpolitik*, 123-124.

„inzage van de stukken van belang”³⁶. De open brief waarmee de nieuwe redactie zich op 18 augustus tot „onze vrienden in Vlaanderen” richt, wordt weliswaar ook door De Clercq ondertekend, maar is van de hand van Jacob alleen³⁷.

Ook de artikelen die hij levert, zijn weinig talrijk; meestal zijn het nauwelijks opgepoetste vroegere stukken die hij als student schreef voor *Jong Vlaanderen* of als leraar te Gent voor *De Witte Kaproen*. Zijn inbreng is dan ook niet determinerend voor de strekking van het blad³⁸. Zijn artikelen passen wel in het kader van het streven naar autonomie voor Vlaanderen en stroken verder met de geest van voorwaardelijke loyaliteit die *De Vlaamsche Stem* kenmerkt en die het breekpunt vormde tussen de twee groepen Vlamingen³⁹.

De afstelling als leraar

De afstelling van De Clercq als leraar wordt algemeen erkend als een belangrijk feit in de ontwikkeling van het aktivisme⁴⁰. Wat zijn echter de juiste omstandigheden?

Door zijn keuze in de betwisting omtrent *De Vlaamsche Stem* wordt De Clercq een vreemde eend in de bijt van de Belgische School te Amsterdam. Het is trouwens, naar Belgisch gebruik, een instelling waar de tweetaligheid heeft geleid tot een sterk overwicht van het Frans. Het Comité van de school, een soort van inrichtende macht, wil hem verwijderen. Maar, zo getuigt De Clercq zelf, „juist het feit dat ik aan een koninklijke instelling in België verbonden bleef⁴¹, remde hun drijven in die richting”⁴². Op 28 augustus bespreekt het Comité de zaak⁴³, waarna Deswarte, die voorzitter is, aan Van Cauwelaert schriftelijk vraagt dat hij de dichter door minister Poullet zou laten ontslaan als atheneumleraar⁴⁴. Om zijn verzoek kracht bij te

36. R. De Clercq, Havere tegen Vlaanderen, 113. In een brief aan L. Simons, 21.08.15 AVC, noemt Van Cauwelaert reeds op dat moment alleen Jacob als de nieuwe leider van *De Vlaamsche Stem*.

37. Getuigenis van De Clercq in: Een ridder voor ons volk, *De Toorts*, 6, 8 (30.04.18) 205-206.

38. Slechts negen van de vierentwintig bijdragen van De Clercq van 18.08.15 tot de val van het blad op 31.01.16, zijn nieuw.

39. R. M. Steyaert, 121-127.

40. Het verloop van de feiten is grosso modo bekend: H. Elias, 32-41; L. Wils, *Flamenpolitik*, 116-133. Wij voegen er onze gegevens aan toe.

41. Het Gentse Atheneum.

42. Havere tegen Vlaanderen, 107.

43. Ibid.

44. Brief Deswarte - Van Cauwelaert, 29.08.15, AVC.

zetten houdt hij staande dat de ouders met een boycot van de school hebben bedreigd⁴⁵.

Intussen is *L'Echo Belge* op 18 augustus een campagne begonnen tegen *De Vlaamsche Stem*. De krant valt ook De Clercq aan, omdat hij zich laat meeslepen door zijn vriend Jacob⁴⁶. Toch is het een merkwaardige coincidentie dat *L'Echo* een paar dagen na de vergadering van het schoolcomité de campagne toespitst op de persoon van De Clercq en in nauwelijks bedekte termen zijn afstelling aanbeveelt: „Le gouvernement belge prendra contre ce singulier fonctionnaire telle mesure qu'il voudra”, opdat deze „dévoyé [ne] puisse empester plus longtemps l'intelligence d'enfants dont les parents attendent en tout premier lieu qu'on les élève à l'école de l'honneur et du devoir”. De dichter heeft zich schuldig gemaakt aan „un crime contre la conscience nationale”⁴⁷.

In regeringskringen wordt de mogelijkheid van zijn afzetting besproken. Minister Helleputte, die als flamingant bekend staat, schrijft op 8 september vanuit Le Havre aan zijn Franstalige collega Poulet, opdat deze sancties zou treffen tegen De Clercq en Jacob om hun „attitude inouïe”⁴⁸. Waarschijnlijk nog voor de brief van Helleputte hem bereikt, schrijft Poulet op 10 september aan eerste minister de Broqueville dat hij aan De Clercq een ultimatum zal sturen en dat hij met het oog daarop een onderzoek heeft gelast⁴⁹. Poulet antwoordt op 14 september aan Helleputte dat hij De Clercq zal bevelen onmiddellijk elke medewerking aan *De Vlaamsche Stem* te staken. Indien de gepubliceerde artikelen in de kaart van de vijand spelen, zal hij sancties treffen⁵⁰.

Wellicht heeft de minister met Van Cauwelaert overleg gepleegd, wat vrij normaal was, en heeft hij op diens verzoek ertoe besloten De Clercq nog een kans te geven door hem op te roepen voor een onderhoud⁵¹. Dat kon de apolitieke dichter de ernst van de zaak doen inzien. De Clercq wordt op 17 september inderdaad door de minister ontvangen en komt onder de indruk van zijn sympathieke welwillendheid. Hij verdedigt zijn standpunt en wijst erop dat de flaminganten niets anders wensen dan „een vast kloek woord, waarop we bouwen kunnen”, zodat ze gerustgesteld zouden zijn omtrent

45. De Clercq, die kennelijk geen weet heeft van het verzoek van Deswarte, schrijft dat de ouders niet geneigd zijn de formele aanklacht tegen hem in te dienen, waartoe men hen nochtans poogt te bewegen: Havere tegen Vlaanderen, 107.

46. 19.08.15.

47. 31.08.15.

48. F. Verriest, De houding van minister Joris Helleputte, in: *De Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, 163.

49. L. Wils, *Flamenpolitik*, 132, noot 39. We laten opmerken dat hier nog geen sprake is van een onderhoud.

50. Ibid.

51. In Havere tegen Vlaanderen, 205, schrijft De Clercq dat „Van Cauwelaert er zelf op geroemd [heeft] dat ik, alleen door zijn toedoen, bij den heer Poulet geroepen werd”.

het lot van Vlaanderen na de oorlog⁵². Op de vraag van de minister of hij denkt dat er Duits geld in *De Vlaamsche Stem* zit, antwoordt De Clercq beslist negatief. Als hij wist dat het zo was, dan zou hij zich dadelijk terugtrekken „om elders, doch niet anders, de Vlaamsche Zaak te verdedigen”⁵³. De minister kan uit het onderhoud besluiten dat de dichter, weliswaar te goeder trouw, achter *De Vlaamsche Stem* staat en dus achter een politieke lijn die voor de Belgische regering onaanvaardbaar is. Hij blijft bij zijn standpunt dat De Clercq zich uit de redactie moet terugtrekken en verwacht schriftelijk antwoord.

Zich wel bewust van wat hem boven het hoofd hangt, laat De Clercq⁵⁴ op 23 september aan de minister weten dat hij op zijn verzoek niet kan ingaan en hij motiveert het besluit, dat hij na een lange innerlijke strijd heeft genomen⁵⁵. Nu reeds lezen we zijn standpunt dat de vijanden van Vlaanderen ernaar streven „in mijn persoon de zaak te treffen die ik verdedig”. Hij verzoekt de minister dan ook na te gaan „of er iets in mijne of in andere bijdragen in de *Vlaamsche Stem*, iets in mijne oorlogsverzen [...] uit een vaderlandsch oogpunt dermate af te keuren schijnt, dat een plichtgetrouwe Belg het niet verantwoorden zou kunnen”. Tot bewijs van zijn loyaliteit stuurt hij samen met de brief ook de drukproeven van *De zware kroon*, waarin zijn vaderlandse en anti-Duitse gedichten worden gebundeld. Zijn houding brengt ons de onverzettelijkheid van de collegeleerling in herinnering.

In de „rustig onrustige stemming” na het versturen van de brief ontstaat op een avond het gedicht *Aan die van Havere toen zij vergaten dat ook Vlaanderen in België lag*⁵⁶. Door de ritmische kracht, de lapidaire zegging en, niet het minst, door de omstandigheden waarin ze zijn ontstaan, slaan de verzen sterk in bij flaminganten en sympathisanten van de geslagen dichter :

Wij houden van trukken noch tirlantijnen,
Heeren van Havere, weet het goed!
Wij zijn Germanen, geen Latijnen,
Opene harten, zuiver bloed!
Heb ik geen recht, ik heb geen land;
Heb ik geen brood, ik heb geen schand;
Vlaanderen, Vlaanderen, met hand en tand
Sta ik recht voor u,
Vecht voor u!

52. Dit is een herhaling van wat ook in het Bussums telegram werd gevraagd.

53. Voor dit relaas: R. De Clercq, *Havere tegen Vlaanderen*, 109-113.

54. Reeds toen het manifest van Van Cauwelaert ter discussie lag op 16.07.15, zou De Clercq voorvoeld hebben wat hem bedreigde: F. Van Cauwelaert, *Gedenkschriften over Vlaamse Beweging en Belgische Politiek 1895-1918*, Antwerpen 1971, 223.

55. R. De Clercq, *Havere tegen Vlaanderen*, 113-115.

56. R. De Clercq, *Havere tegen Vlaanderen*, 115.

Onder meer de verwijzing naar de voorvoelde broodroof in de geciteerde eerste strofe grijpt de lezers sterk aan. Met deze en andere strijdpoezie, die in die tijd vaak wel tegen de regering maar nooit tegen België of de vorst is gericht, wordt De Clercq gauw dé dichter van het activisme en zijn reeds grote populariteit stijgt spoedig naar een toppunt⁵⁷.

In een brief van 26 oktober 1915 meldt Baron Fallon, Belgisch gezant in Den Haag, De Clercq zijn ontslag als atheneumleraar bij koninklijk besluit van 5 oktober. Ook A. Jacob wordt getroffen. Er zijn dus drie weken verlopen voor de beslissing wordt bekendgemaakt. Toch is het niet zeker dat er een verband bestaat tussen die bekendmaking en de publikatie van het uitdagende gedicht. De reden voor het treuzelen kan liggen in de twijfel die bij bepaalde regeringsleden bestaat over de formulering van het ontslag.

Helleputte is van oordeel dat het eerste ontwerp van tekst van het K.B. moet worden gewijzigd. Men moet vermijden dat de disciplinaire maatregel wordt uitgelegd als een poging om de Vlaamse Beweging zelf te treffen. Hij schrijft op 15 oktober aan minister Van de Vijvere opdat deze in die zin bij Pouillet zou tussenbeide komen en voegt er zijn eigen ontwerp van tekst bij⁵⁸.

Dadelijk na de afstelling neemt De Clercq zelf ontslag uit de Belgische School te Amsterdam en anticipeert daardoor een maatregel die onafwendbaar is geworden⁵⁹. Een opvallend feit is dat Deswarte, precies in *L'Echo Belge*, waar hij kennelijk over introducties beschikt, in de vorm van een brief poogt zijn handen in onschuld te wassen aangaande de zaak van De Clercq⁶⁰.

Reacties

Als Helleputte, in zijn zorg om het activisme de wind uit de zeilen te nemen, meende er goed aan te doen op de afstelling van De Clercq en Jacob aan te dringen, dan heeft hij zich, samen met de regering, ten zeerste mistrekkend. De reactie, vooral op de tuchtmaatregel tegen de populaire dichter, is algemeen en, op uitzonderingen na, vrij negatief. Bovendien wordt het verzet van velen erdoor versterkt. Afkeer voor een bestraffing die alleen Vlamingen treft, weezin voor de broodroof, opportunistische bekommernis om de Vlaamse Beweging en het activisme martelaars te schenken zijn zowat de drijfveren die aan de basis liggen van het protest. Uit gedraging en geschrif-

57. Zijn strijdpoezie wordt gebundeld in: *De noodhoorn*, Utrecht 1916.

58. F. Verriest, 163.

59. R. De Clercq, Havere tegen Vlaanderen, 199-209. Dit feit wordt bevestigd door Deswarte, brief 04.11.15 in *L'Echo Belge*, 05.11.15.

60. A. Deswarte, *l.c.*

ten van de dichter blijkt anderzijds dat hij zich goed voelt in zijn martelaarsrol. Jules Persijn bevestigt dat ook tegenover Van Cauwelaert⁶¹. De Clercq zowel als Jacob stellen de maatregel voor als een aanslag tegen Vlaanderen en de Vlaamse Beweging⁶².

De Vlaamsche Stem maakt geregeld gewag van de reacties en publiceert huldegedichten die bij de redactie toestromen⁶³. Niet zonder trots drukt het blad op 30 december de solidariteitsverklaring van jonge intellectuelen en kunstenaars uit Antwerpen. Onder bijna driehonderd namen vinden we die van Eug. De Bock, Herman Vos, Paul Van Ostayen, Jan Melis, Oscar Jespers, Antoon Picard, Willem Elsschot, Rob Van Roosbroeck en Bob Van Genechten. Velen zijn nauwelijks of niet bij het activisme betrokken geweest, maar keren zich tegen de regeringsmaatregel.

De activistische pers in het bezette gebied laat de kluiﬀ niet liggen en reageert op haar manier. *Het Vlaamsche Nieuws*, activistisch blad uit Antwerpen, bereidt in het nummer van 1 en 2 november het bericht voor met een hulde aan De Clercq, „die in Holland is opgestaan als de bevrijder van zijn volk”. Op 3 november wordt dan zijn ontslag bekendgemaakt met een warme solidariteitsverklaring erbij. Het blad komt er bij herhaling op terug met de publikatie van de sympathiebetuigingen van talloze groepen en verenigingen. *De Vlaamsche Post* doet hetzelfde en stelt op 7 december vast: „Op de buiten het Flamingantisme staande massa heeft De Clercq en Jacob’s houding nog de diepste invloed [...] gehad. De huidige beweging heeft er ontzaglijk veel mensen door gewonnen”. *De Gazet van Brussel* schrijft in een gelijkaardige zin. Zoals doorgaans gebeurt in activistische kring, stelt ze dat De Clercq en Jacob werden getroffen terwille van hun antwoord op de anti-Vlaamse hetze van de Franstalige pers⁶⁴.

In de Nederlandse *De Telegraaf* bestrijdt A. Monet op 9 november de voorstelling als zou de maatregel tegen Vlaanderen zijn gericht. Ook *De Tijd* schrijft in die zin⁶⁵. *Vrij België* en ook *L’Echo Belge* blijven bijzonder discreet over het hele gebeuren, terwijl *Le XXe Siècle* ermee instemt onder de titel: *Le châtement des trâitres de la „Vlaamsche Stem”*. Deze laatste reactie wordt ingegeven door de overtuiging dat *De Vlaamsche Stem*, net als andere activistische bladen, door Duits geld wordt gesteund.

We stellen anderzijds vast dat ook uit onverdachte hoek het optreden tegen De Clercq en Jacob als onverstandig wordt beschouwd. Jules Persijn en Julius Hoste jr., die in de omgeving van Van Cauwelaert vertoeven, juichen

61. F. Van Cauwelaert, *Gedenkschriften*, 223.

62. Alleen al de titel van het pamﬂet Havere tegen Vlaanderen, waarin De Clercq het gebeuren beschrijft, maakt dit duidelijk.

63. A. Faingnaert, *Verraad of zelfverdediging?* Kapellen 1932, 139.

64. Vergelijk: L. Wils, *Flamenpolitik*, 136.

65. 02.11.15.

de maatregel niet toe. De eerste noemt hem „onpolitiek”, de laatste vindt hem „ongelukkig”, al kan hij hem van regeringsstandpunt rechtvaardigen⁶⁶. Ook de dichter Karel Van den Oever, die buiten het activisme leeft in Nederland, beoordeelt de afstelling als „onverstandig” en bevestigt: „De verontwaardiging en afkeuring was algemeen; het regende ontelbare protesten; de activistische beweging won met de dag aan sterkte en durf”⁶⁷.

Gevolgen van de maatregel

De activisten stellen zich als gevolg van het hele incident inderdaad radicaler op. *De Gazet van Brussel* schrijft op 9 november dat ze niet langer een gematigd standpunt kan innemen op het ogenblik „dat een rechtstreekse strijd tegen de Vlamingen wordt aangehouden”. Ook *Het Vlaamsche Nieuws* volgt een strakkere lijn⁶⁸. Anderzijds krijgt het activisme een weerklank bij de bredere massa. Niet alleen *De Vlaamsche Post* heeft het gemerkt⁶⁹; ook Van Cauwelaert stelt dat vast⁷⁰. En J. Charpentier en K. De Schaepe drijver verklaren later voor de Raad van Vlaanderen: „De nieuwgeboren overtuiging [onder de Vlaamse frontsoldaten] werd verstevigd door de kranige houding van Declercq en Jacob die in onze kringen veel belangstelling verwekten”⁷¹.

Merkwaardig is de houding van minister Pouillet zelf, die op 27 juli 1916 in een brief aan de Broqueville het ontslag van De Clercq afkeurt en het beschouwt als één van de dingen die tegen de regering uitdraaien en in het bezet gebied een slechte indruk maken⁷². Verder vernemen we een tijd later uit een enthousiaste brief van de dichter aan familie in Vlaanderen dat minister Pouillet „heeft beloofd en [...] doen zeggen dat ik na de oorlog onmiddellijk in eer en ambt hersteld word”⁷³.

Al bij al kunnen we alleen maar vaststellen dat de regering een wat verkrampte beslissing heeft getroffen en zich in het effect van de maatregel heeft vergist. Ze trof bovendien twee personen die ze in haar macht had, terwijl de echte verantwoordelijken buiten schot bleven.

66. F. Van Cauwelaert, 223.

67. *De Vlaamsche Beweging*, Baarn z.j. (1918) 133.

68. A. Bayens, „Het Vlaamsche Nieuws” weerspiegeling van het Antwerps aktivisme?, in: *De Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, 10.

69. 08.12.15.

70. Brief Van Cauwelaert - Sap, 09.12.15, AVC.

71. Rudiger, *Flamenpolitik*, Brussel z.j. (1922) 154. Over het optreden van de frontsoldaten: H. Elias, 135-145.

72. L. Wils, *Flamenpolitik*, 169.

73. De brief draagt geen datering, maar moet in de tweede helft van 1916 geschreven zijn, archief familie De Clercq.

Het aandeel van Van Cauwelaert

Hier mag niet worden voorbijgegaan aan de vraag naar het aandeel van Van Cauwelaert in verband met de afstelling. Reeds kort na het ontslag worden daaromtrent beschuldigende insinuaties gemaakt⁷⁴. Van Cauwelaert reageert scherp: „ik verschop met den voet het lasterpraatje, aangaande mijn optreden tegenover de heeren De Clercq en Jacob”⁷⁵. Dit belet De Clercq niet in *Havere tegen Vlaanderen* nog eens impliciet de beschuldiging te herhalen⁷⁶. Van Cauwelaert repliceert nu krachtig en maakt van de gelegenheid gebruik om *zijn* versie van de koerswijziging van *De Vlaamsche Stem* te geven⁷⁷. Hij weerlegt de bezwarende argumenten die De Clercq tegen hem aanvoert. Een jaar later komt hij nog op de zaak terug en hij wijst erop dat hij heeft „gezwegen wat andere Vlamingen in opspraak kon brengen”⁷⁸. Het is inderdaad evident dat de jonge volksvertegenwoordiger niet in het openbaar kon brengen dat minister Helleputte achter de hele aangelegenheid stond. Bovendien heeft hij mogelijk ook A. Deswarte willen sparen, die een onduidelijke maar verdachte rol heeft gespeeld. Van Cauwelaert is er dan ook nooit in geslaagd de verdenking van zich af te wenden. Ook H. Elias laat de mogelijkheid van zijn schuld bestaan, al geeft hij toe dat „Op grond van de documenten die in het debat zijn geworpen” geen oordeel kan worden geveld⁷⁹. Elias heeft kennelijk geen weet van de spanning in de Belgische School, de campagne van *L’Echo Belge* en de druk van Helleputte. Hij houdt dan ook geen rekening met het belang van deze nochtans meer dan doorslaggevende elementen. Ze waren zonder twijfel zelfs zo sterk dat Van Cauwelaert er weinig tegen kon ondernemen, als hij dat had gewild⁸⁰. Het enige wat hij kon proberen, was De Clercq in extremis toch nog te overtuigen en hem een onderhoud met de minister te bezorgen. Dat Van Cauwelaert dit heeft bedongen, spreekt De Clercq zelf niet tegen⁸¹.

74. A. Jacob schrijft in *De Vlaamsche Stem*, 04.11.15, dat ruggespraak van de regering met de passieve fractie niet mag uitgesloten worden. Hij vermeldt Van Cauwelaert niet, maar wie het las, moest aan hem denken. Xander (= A. Peremans) schrijft in *De Gazet van Brussel*, 11.11.15, een aanklacht tegen Van Cauwelaert en dat hij de regering de maatregel heeft ingeblazen. Op 20 november maakt A. Borms in *Het Vlaamsche Nieuws* grote indruk met een artikel: Van Cauwelaert, wat hebt ge met uw broeders gedaan? Hij meent niet dat deze de hand heeft in de afstelling, maar verwijt hem zijn invloed niet te hebben gebruikt om ze te verhinderen. Tien dagen later formuleert Leó Van Lierde (= Faingnaert) in dezelfde krant wel een beschuldiging.

75. Het spoor bijster, *Vrij België*, 03.12.15.

76. *L.c.*

77. Een pamflet van den heer R. De Clercq, *l.c.*

78. *Vrij België*, 16.02.17.

79. H. Elias, 40-41.

80. Wij denken aan de suggestie van A. Borms: zie noot 74.

81. *Havere tegen Vlaanderen*, 205.

We moeten dus besluiten dat er niet alleen niets is dat tegen Van Cauwe-laert getuigt, maar dat eerder blijkt dat hij vruchteloos heeft gepoogd De Clercq te redden. Iets wat hij voor Jacob, met wie hij weinig of niets te maken had, niet deed.

De adhesieverklaring met Jong Vlaanderen

Het is gebleken dat De Clercq enige invloed onderging van de groep Jong Vlaanderen, maar tevens dat hij toch vooral in de greep van Gerretson zat. Hij sloot als redacteur van *De Vlaamsche Stem* aan bij diens streven naar autonomie voor Vlaanderen in Belgisch staatsverband.

In december 1915 komt daarin schijnbaar verandering. Dominee Domela Nieuwenhuis Nyegaard is uit Gent naar Nederland gekomen om mensen te winnen door hen een beginselverklaring te laten onderschrijven⁸². Hij wil per se ook de handtekening van De Clercq. De dichter weigert aanvankelijk, omdat de voorgelegde tekst de volledige zelfstandigheid van Vlaanderen en het verdwijnen van België vooropstelt. Na een emotionele uitval van de dominee ondertekent hij op 16 december een stuk dat op zijn verzoek *voorwaardelijk* moet zijn⁸³. De tekst is echter geenszins voorwaardelijk, al is De Clercq zich op het moment zelf daarvan niet bewust, en ook later niet⁸⁴. Men is dan ook niet geneigd veel belang te hechten aan deze „toetreding”. Gerretson tilt er nochtans zwaar aan dat De Clercq zich door de Gentse sirenen heeft laten lokken. Er ontstaat een conflict tussen de twee mannen. Bovendien is Gerretson verbolgen om het publicitaire gebruik dat Domela van het document maakt. Een en ander wordt door hem aangegrepen om op 31 januari 1916 de publikatie van *De Vlaamsche Stem*, die hem zware financiële zorgen baart, stop te zetten⁸⁵. De Clercq heeft tot het einde toe meegewerkt. A. Jacob heeft reeds weken eerder het zinkende schip verlaten.

ERRATUM

In het vorig artikel moet de titel van het gedicht op pagina 215 gelezen worden als volgt: *Rerum Novarum of arbeid en lijden*.

82. Domela, die het pangermanisme is toegedaan, speelde een leidende rol in de Gentse groep en had een determinerende invloed op de anti-Belgische strekking ervan. Over hem: L. Buning, *Het strijdbare leven van J. D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard. Vlaming door keuze*, Buitenpost 1976.

83. Voor omstandigheden en fotoreproductie van de tekst: M. Van de Velde, *Geschiedenis der Jong Vlaamsche Beweging 1914-1918*, 's-Gravenhage 1941, 102-104.

84. R. De Clercq, Vlaanderens hoogste belijders, in: *Vóór - 1830 - Na*, Santpoort z.j. (1930) 56.

85. L. Buning, De Vlaamsche Stem en De Vlaamsche Post, *Wetenschappelijke Tijdingen*, 34, 2 (1975) kol. 89.